

بودجهی سالانه‌ی عیراق؛ دابه‌شبوونی خه‌رجیه‌کانی یاسای بودجه له‌ئیس‌تا و دوو ده‌یه‌ی رابردوو

05-06-2024

نووسه‌ره‌کان

مه‌حموود بابان

کورتە : ئەو‌ه‌ی شوکینه‌ره خه‌رجی بنیاتنانی ژێرخانی ته‌ندرووستی و په‌روه‌رده، کشتوو‌کال و سه‌رچاوه ئاوییه‌کان و ژینگه، ته‌نانه‌ت وه‌رزش و گه‌نجان له عیراق، به‌شپۆه‌یه‌ک له دوو ده‌یه‌ی رابردوو هه‌ر سێ وه‌زاره‌تی کشتوو‌کال، پیشه‌سازی و سه‌رچاوه‌کانی ئاو ریژه‌ی 2% کۆی خه‌رجیه‌کانی ئەم ولاته‌یان بۆ دابینه‌کراوه، که کۆی ب‌په‌که‌ی 28.8 تریلیۆن دینار بووه. له یاسا په‌سه‌ندکراوه‌شدا ریژه‌ی 1.57% ی له‌کۆی گشتی بۆ دانراوه، ئەو‌یش ئە‌گه‌ر خه‌رجبکریت.

رۆژی 3ی حوزەبرانی 2024 پەرلەمانتاری عێراق بەکەمترین ماوه، سەرەرای زیادکردنی ژمارەکان بە بەراورد بەسالی رابردوو، خستەکانی داھات و خەرجیەکانی یاسای بودجە 2024 ی پەسەندکرد.

دابەشبوونی خەرجیەکان لە یاسای بودجە 2024 دا رەنگدانەوهی دوو دەیهی رابردووی خەرجیەکانی وەزارەتی دارایی بۆ دامەزرێوان و وەزارەتەکان و ھەریمی کوردستان نییە. بەلکو ئەوێ لە بودجەکەدا ھاتوو و ئەوێ خەرجکراوە تەواو جیاوازی، دیارترینیان پشکی ھەریمی کوردستانە کە بەرەھوام لە رابردوودا باس لە رێژە 17% و 12.64% و ھتد دەکرا، بەلام ئەوێ لە داتاکانی دوو دەیهی رابردوودا ھەرکەوت، نیوێ ئەو رێژەپەش نییە و ئەوێ وەزارەتی دارایی رەزامەندی لەسەر داو و ناردووێتی بۆ ھەریمی کوردستان رێژە 5.76% کۆی خەرجیەکانی عێراق بوو.

ھەرھەما، لەماوێ ئەم دوو دەیهی خەرجیەکانی کەرتی ئەمنی، بەتایبەتیش ھەردوو وەزارەتی ناوڤ و بەرگری، لەدوای وەزارەتی داراییەو پەلی دووھمی گرتوو. لەماوێ ئەو 20 ساڵدا خەرجیەکانی ئەو دوو وەزارەتە 244 تریلیۆن دینار بوو و رێژە 17.09% کۆی رێژە خەرجیەکانی پیکھیناوە لە عێراق. بەپەلی سێیم لە عێراق خەرجیەکان لەو ماوێدا بۆ وزە (وەزارەتی نەوت و کارەبا) رۆشتوو، کەوا رێژە 14.05% کۆی خەرجیەکان بە بری 201 تریلیۆن دینار بوو، لە بودجە پەسەندکراوەکە ئەمسالدا رێژە بەشداری ئەو دوو کەرتە بۆ 17.97% بەرزکراوەتەو، واتە خەرجیەکان بۆ کەرتە نزیکی 4% زیاتر دەبێت لە دوو دەیهی رابردوو، کە ئەمەش بەدنیایەو لەسەر حسابی کەرتەکانی دیکە دەبێت.

ئەوێ شوکینەرە خەرجی بنیاتانی ژێرخانی تەندرووستی و پەرەدە، کشتووکال و سەرچاوە ئابووبەکان و ژینگە، تەنانت و ھەرز و گەنجان لە عێراق، بەشێوەیک لە دوو دەیهی رابردوو ھەر سێ وەزارەتی کشتووکال، پیشەسازی و سەرچاوەکانی ئا و رێژە 2% کۆی خەرجیەکانی ئەم وڵاتەیان بۆ دابینکراوە، کە کۆی پرەکە 28.8 تریلیۆن دینار بوو. لە یاسا پەسەندکراوەشدا رێژە 1.57% لەکۆی گشتی بۆ دانراوە، ئەویش ئەگەر خەرجکریت.

دابەشبوونی خەرجیەکان لە دوو دەیهی رابردوو ئەو دەردەخات کەوا ژمارە پەسەندکراوەکانی نیو بودجە تەواو جیاواز دەبێت لەوێ لە وەزارەتی داراییەو خەرجکریت، ھەریوێش بەراوردیکی رێژە بەشداری 7 کەرت و سێ سەرۆکایەتیەکە عێراق و ھەریمی کوردستان لە خەرجیەکانی دوو دەیهی رابردوو بە یاسای بودجە 2024 شەو دەکەین.

رێژە بەشداری خەرجیەکان لە دوو دەی رابردوو و یاسای بودجە 2024 دا

لەماوێ دوو دەیهی رابردوودا (2003-2023) لە ھەوت کەرت، سێ سەرۆکایەتی و ھەریمی کوردستان رێژە 81.35% کۆی خەرجیەکانی لە دەولەتی عێراق فیدرال پیکھیناوە و لە یاسای بودجە پەسەندکراوی 2024 ییشدا رێژە 79.25% پیکدەھینیت، بەلام بەرێژە تەواو جیاوازیەو.

لەماوێ ئەو دوو دەیهی بەرزترین رێژە خەرجی بۆ وەزارەتی دارایی کەوا 25.18% خەرجیەکان بوو، بەلام لەم بودجەدا رێژەکە کەمبوو تەو بۆ 20.3%، کە ئەمەش بەدنیایەو دەبێت بۆ کەرتیکی دیکە رۆشتبیت. بەپەلی دووھم لە دوو دەیهی رابردوو و لەم یاسا پەسەندکراوەشدا خەرجیەکانی کەرتی ئەمنی بەتایبەت ھەردوو وەزارەتی ناوڤ و بەرگری دیت، کەوا لە دوو دەیهی رابردوو رێژە 17% پیکھیناوە، بەلام لەم پرۆژە یاسا پەسەندکراوەشدا 10.69% پیکدەھینیت.

بەپەلی سێیم خەرجیەکان لە عێراق بۆ کەرتی وزە، وەزارەتی نەوت و کارەبا رۆشتوو، لە دوو دەیهی رابردوو خەرجیەکانی ئەم کەرتە رێژە 14.05% پیکھیناوە، بەلام لە پرۆژە یاسا پەسەندکراوەکەدا بەرزبوو تەو بۆ رێژە 17.97%، واتە کەمبوو تەو کە وەزارەتی دارایی و ناوڤ بەشیکی بۆ ئەم دوو وەزارەتە رۆشتوو.

لەماوێ دوو دەیهی رابردوو دا بەرەھوام باس لەرێژە جیاواز بۆ پشکی ھەریمی کوردستان کراوە، لەسەرەتاکان پرسەکە گەیشتە سەررو 17% و بەدوایدا ھاتە 12.64%، بەلام لە دوو دەیهی رابردوو ھەریمی کوردستان بەرێژە 5.76% خەرجی بۆ کراوە، لەم یاسا پەسەندکراوەی 3ی حوزەبران 2024 دا رێژە 9.87% بۆ دانراوە ئەگەر خەرجکریت.

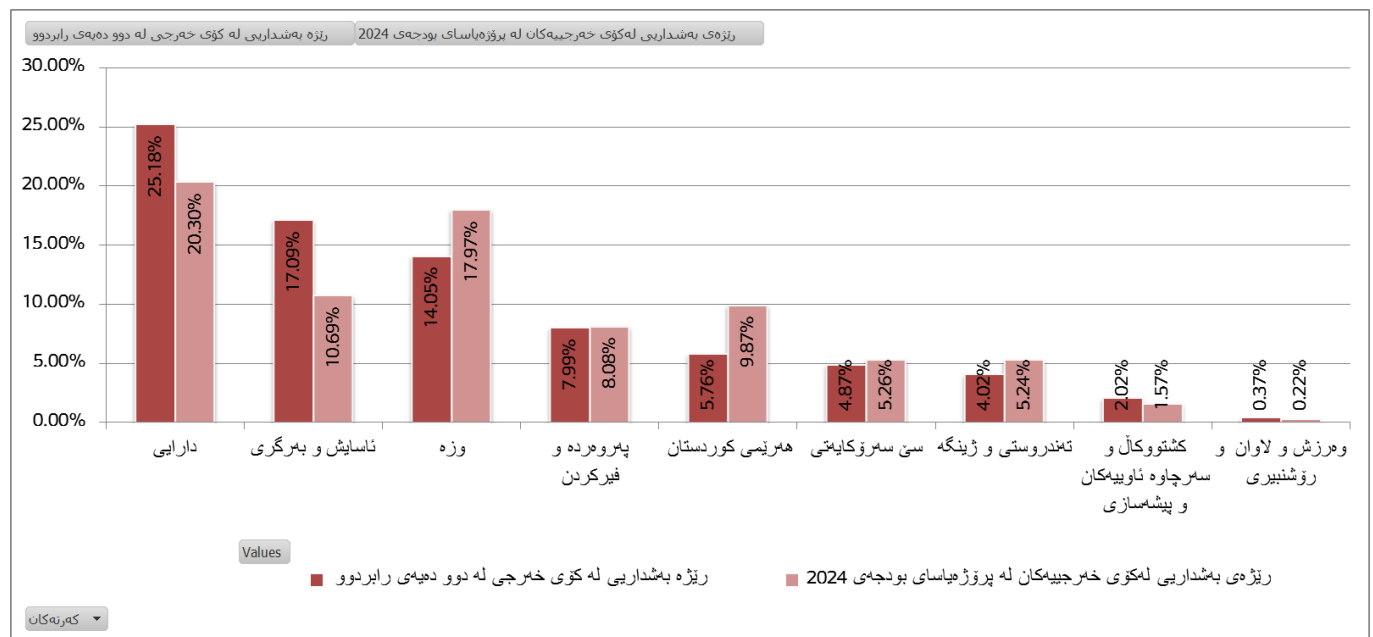
لەسەررو ھەموو ئەوانە خراوەرو، ئەوێ زیاتر جیگە تێرامانە رێژە خەرجیەکانی سێ سەرۆکایەتیەکە عێراق بە بەراورد بە کەرتە

ژێرخانییهکانی وهک تەندرووستی و پەرۆهرده و ژینگه و سه‌رچاوه ئاوییه‌کان و تەنانهت پێشه‌سازی له عێراق. له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوو سن سه‌رۆکایه‌تییه‌که‌ ریژه‌ی 4.87% کۆی خه‌رجیه‌یه‌کانی بردووه، له‌ به‌رامبه‌ردا پشکی هه‌ر سێ وه‌زاره‌تی کشتووکاڵ، سه‌رچاوه‌ ئاوییه‌کان و پێشه‌سازی ته‌نیا ریژه‌ی 2.02% پێکه‌ینه‌وه و بۆ خه‌رجکراوه. ئەوه‌ی زیاتر جیگه‌ی تێپامانه‌ به‌رزبوونه‌وه‌ ریژه‌ی خه‌رجی ئەم سن دامه‌زراوه‌یه‌ له‌ یاسای بودجه‌ی 2024 بۆ ریژه‌ی 5.26%، له‌ به‌رامبه‌ردا که‌مبوونه‌وه‌ی ریژه‌ی به‌شداریی ئەو سن وه‌زاره‌ته‌که‌ی سه‌ره‌وه‌ بۆ ریژه‌ی 1.57% ب‌روانه‌ گرافیک 1 له‌ خواره‌وه‌.

هه‌روه‌ها، له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوو پشکی که‌رتە ژێرخانییه‌کانی وهک تەندرووستی و ژینگه‌ ریژه‌ی 4.02% له‌ خه‌رجیه‌یه‌کانی پێکه‌ینه‌وه، هه‌ردوو وه‌زاره‌تی وه‌رزش و لاوان ریژه‌ی 0.37% پێکه‌ینه‌وه، له‌کاتیگدا عێراق ئیستا به‌ خه‌لاتی دیمۆگرافیا بۆ هه‌بوونی کۆمه‌لگه‌یه‌کی گه‌نج تێده‌په‌ریت و گه‌نج یه‌ک له‌سه‌ر سن کۆمه‌لگه‌یه‌کی پێکه‌هێنیت، به‌لام له‌ یاسای بودجه‌ی 2024 دا خه‌رجیه‌یه‌کان که‌مکراوه‌ته‌وه‌ بۆ ریژه‌ی 0.22%.

له‌کاتیگدا خه‌رجیه‌یه‌کانی ژێرخانی ئابووری و خه‌مه‌تگوزارییه‌ سه‌ره‌تاییه‌کان و دامه‌زراوه‌کانی دیکه‌ له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوو به‌وشیوه‌یه‌ بووه، به‌لام له‌دوای درووستبوونی هه‌شده‌ی شه‌عبی له‌ عێراق، له‌ 2015 وه‌ ساڵانه‌ سه‌روو 1 تریلیۆن دیناری بۆ ته‌رخانه‌کراوه، به‌لام چه‌ندی بۆ خه‌رجکراوه‌ له‌ راپۆرتیه‌کانی وه‌زاره‌تی داراییدا نه‌هاتووه. به‌پێی یاسای بودجه‌ی 2024 ده‌سته‌ی هه‌شده‌ی شه‌عبی 4.3 تریلیۆنی دینار بۆ ته‌رخانه‌کراوه، که‌وا به‌س بۆ مووچه‌ بێ ته‌رخانه‌کراو له‌ ئەمه‌سآلدا گه‌یشته‌وه‌ته 3.9 تریلیۆن، له‌کاتیگدا ساڵی رابردوو 3.5 تریلیۆن دینار بووه. ب‌روانه‌ خه‌شته‌ی 1 له‌خواره‌وه‌ له‌باره‌ی داتا و ژماره‌کان له‌سه‌ر هه‌شده‌ی شه‌عبی له‌ 2015 وه‌ بۆ 2024.

گرافیک 1: دابه‌شووینی ریژه‌ی خه‌رجیه‌یه‌کان بۆ هه‌وت که‌رتو سن سه‌رۆکایه‌تییه‌که‌ و هه‌ریمی کوردستان له‌ 2003 بۆ 2023 و له‌ یاسای بودجه‌ی 2024 عێراق

تێبینی 1: ئەم دوو دەیه خەرجییه‌کانی سالی 2014 بۆ هه‌موو که‌رتەکان و سن سه‌روکایه‌تییه‌که و هه‌ریمی کوردستان نێدا نییه.

تێبینی 2: ریزه‌ی خه‌رجییه‌کانی هه‌ریمی کوردستان له کۆی خه‌رجییه‌کان بۆ هه‌موو عێراق که‌متر ده‌بێت که‌ر داناکان 2014 به‌رده‌ست بوايه، چونکه لهو سالا‌دا خه‌رجییه‌کانی بۆ هه‌ریمی کوردستان له مانگی دووه‌وه بر.

تێبینی 3: ئەم خه‌رجییه‌تی هه‌وت که‌رت و سن سه‌روکایه‌تی و هه‌ریمی کوردستان له کۆی خه‌رجییه‌کانی هه‌موو که‌رتەکان ده‌رهێنراوه، واته له کۆی گشتی پاره‌ی خه‌رجکارو له عێراق بۆ نه‌و دوو ده‌یه به‌بن سالی 2014

تێبینی 4: که‌رتی ئەمێ له‌م راپۆرت‌دا وه‌زاره‌تی ناو‌خۆ و به‌رگری ده‌گرتته‌وه، ریزه‌ی به‌شداری ئەم دوانه‌ش له پاسی بودجه‌ی 2024 وه‌رگیراوه. خه‌رجی دامه‌زراره‌کانی دیکه‌ی وه‌ک ئەنجومه‌نی ناساییشی نیشنمانی، هه‌شدی شه‌عی، نازانسی مخابه‌رات و ده‌سته‌ی ناوه‌چه سنووریه‌که‌کان نێدا نییه.

خشته‌ی 1: بودجه‌ی به‌کارخستن و وه‌به‌ره‌ینانی ته‌رخانکارو بۆ هه‌شدی شه‌عی له 2015وه بۆ 2024 له عێراق

سه‌رجاوه	ژماره‌ی سه‌ریاز	بودجه‌ی ته‌رخانکارو /دیيار			سال	
		بودجه‌ی گشتی	به‌رنامه‌ی تایه‌ت	بودجه‌ی وه‌به‌ره‌ینان		
به‌ینی بودجه‌ی 2015، 1 تریلیون دیيار بۆ هه‌زه‌کانی هه‌شدی شه‌عی ته‌رخانکارو له بودجه‌ی وه‌به‌ره‌ینان - سیدی لهو سالا‌دا لایه‌ره (10-11)		1,000,000,000,000			2015	
به‌ینی بودجه‌ی 2016 له لایه‌ره (28) بودجه‌ی ته‌رخانکارو بۆ هه‌شدی شه‌عی 1.7 تریلیون دیيار و ژماره‌ی ئەندامه‌کانی 110 هه‌زار کەس، بووه لهو سالا‌دا بودجه‌ی ته‌رخانکارو بۆ مووچه لایه‌ره (33) 1.152 تریلیون دیيار بووه	110,000	1,745,096,520,000		494,000,000,000	1,251,094,520,000	2016
به‌ینی بودجه‌ی 2017 له لایه‌ره 1.91 د39 تریلیون دیيار بۆ هه‌زه‌کانی هه‌شدی شه‌عی ته‌رخانکارو، که 518 ملیار بۆ وه‌به‌ره‌ینان بووه، هه‌روه‌ها له لایه‌ره 146 هه‌زاره بۆ مووچه خۆانی هه‌شدی شه‌عی که 12 هه‌زار زیادیکردوه له‌ها 1.278 تریلیون بۆ ته‌رخانکارو	122,000	1,917,406,004,000		518,200,000,000	1,399,206,004,000	2017
به‌ینی بودجه‌ی 2018 له لایه‌ره 1.52 دا بری پاره‌ی ته‌رخانکارو بۆ هه‌زه‌کانی هه‌شدی شه‌عی 1.68 تریلیون دیيار بووه، که لهو سالا‌دا وه‌کو له لایه‌ره 157 هه‌زاره هه‌ژمه بودجه‌ی ته‌رخانکارو بۆ مووچه 1.27 تریلیون دیيار بووه.	122,000	1,682,989,544,000		294,560,000,000	1,388,429,544,000	2018
به‌ینی بودجه‌ی 2018 له لایه‌ره 40 دا بری پاره‌ی ته‌رخانکارو به‌رزبووه‌ته‌وه بۆ 2.592 تریلیون دیيار، که 2.073 تریلیون بۆ مووچه‌ی سه‌ریاره‌کان بووه، له‌م سال عێراق پڕۆژه‌یاسی بودجه‌ی نه‌بووه.	122,000	2,592,744,759,000		404,560,000,000	2,188,184,759,000	2019
له‌م سال عێراق پڕۆژه‌یاسی بودجه‌ی نه‌بووه.		2,592,744,759,000		404,560,000,000	2,188,184,759,000	2020
به‌ینی بودجه‌ی 2021 له لایه‌ره 62 دا بری پاره‌ی ته‌رخانکارو بۆ هه‌زه‌کانی هه‌شدی شه‌عی 3.292 تریلیون دیيار بووه، به‌لام 3.547 تریلیون بۆ مووچه‌ی هه‌زه‌کان بووه، له‌م سال عێراق پڕۆژه‌یاسی بودجه‌ی نه‌بووه.	122,000	3,777,152,979,000		95,455,483,000	3,681,697,496,000	2021
له‌م سال عێراق پڕۆژه‌یاسی بودجه‌ی نه‌بووه.		3,777,152,979,000		95,455,483,000	3,681,697,496,000	2022
به‌ینی بودجه‌ی 2023 که بۆ سالا‌کانی 2024 و 2025، له لایه‌ره 1.69 هه‌زاره کۆی بودجه‌ی ته‌رخانکارو بۆ هه‌زه‌کانی هه‌شدی شه‌عی 3.743 تریلیون دیيار بووه، که ژماره‌ی هه‌زه‌کانی که‌یشتووته‌ 238 هه‌زار واته به‌ریزگی 95 (ژماره‌یان زیادیکردوه، 3.468 تریلیون دیيار بۆ مووچه بووه، لایه‌ره (69).	238,075	4,478,703,300,000	135,000,000,000	573,666,909,000	3,770,036,391,000	2023
له‌م سال و سالی داهاتوویدا عێراق کار به‌ بودجه‌ی 2023 ده‌کات.	238,075	4,310,111,538,000	135,000,000,000	117,366,909,000	4,310,111,538,000	2024
		27,874,102,382,000		2,997,824,784,000	23,858,642,507,000	کۆی گشتی

تێبینی 1، سالی 2020 و 2022 عێراق بودجه‌ی گشتی سالا‌ته‌ی نه‌بووه، له‌م شیکارییه‌دا وادانراوه که ژماره‌ی هه‌زه‌کان و بری پاره‌ی ته‌رخانکارو وه‌ک سالی پێش خۆی بووینت.

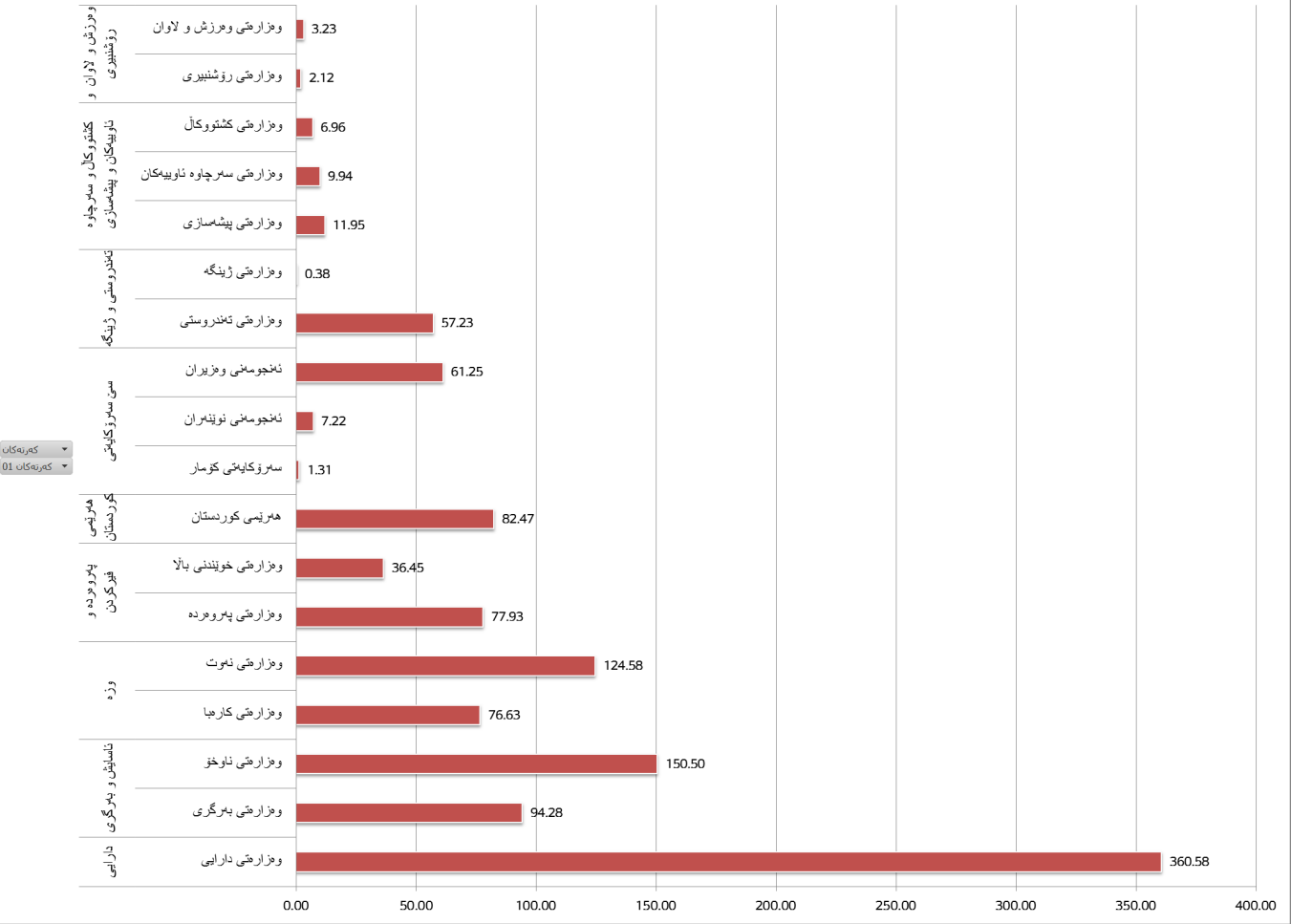
تێبینی 2: یه‌ک دۆلار به 1500 دینار دانراوه

بری خه‌رجییه‌کان له دوو ده‌ی رابردوودا

له دوو ده‌یه‌ی رابردوودا خه‌رجییه‌کانی وه‌زاره‌تی دارایی بۆ هه‌موو دامه‌زراره‌کان و وه‌زاره‌ته‌کان له عێراق که‌یشتووته 1432 تریلیون دینار، واته به‌نرخێ بانکی ناوه‌ندی 1.1 تریلیون دۆلار، که ئەمه‌ش ره‌نگدانوه‌ی بری داهاتی نه‌وتی هه‌نارده‌کراو بووه له عێراق که‌وا سه‌روو 1 تریلیون دۆلار داهاتی هه‌بووه.

له‌ماوه‌ی سالی (2003-2023) دا کۆی خه‌رجییه‌کان ئەو 7 که‌رت و سن سه‌روکایه‌تییه‌، به‌ بن هه‌ریمی کوردستان 1082 تریلیون دینار بووه، که به‌رترینیان وه‌زاره‌تی دارایی به بری 360 تریلیون بووه، به‌داویدا وه‌زاره‌تی ناو‌خۆ به‌بری 150 تریلیون و که‌مترینیان وه‌زاره‌تی ژینگه‌ به بری 383 ملیار دینار.

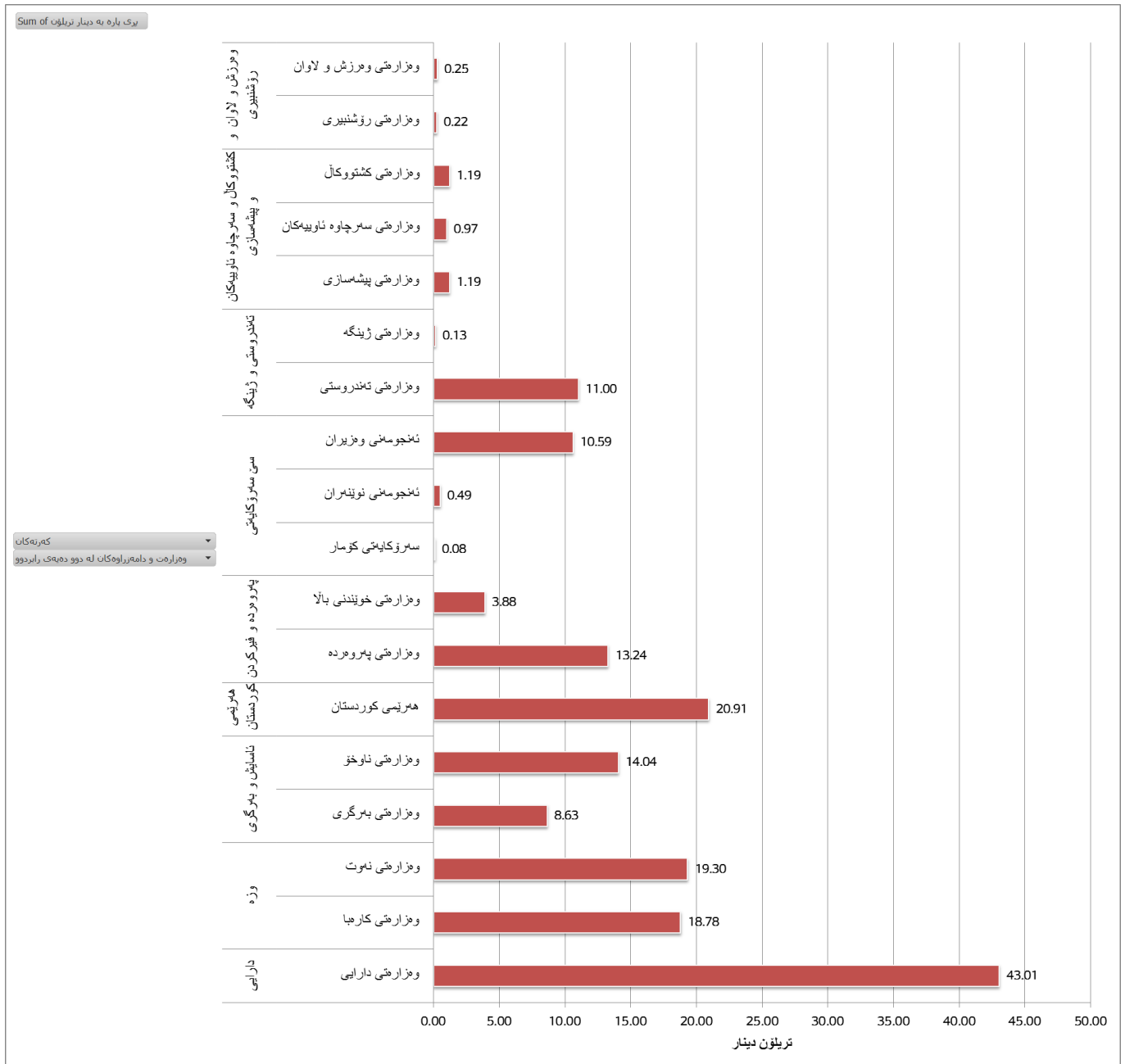
گرافیک 2: دابه‌شوونی بری خه‌رجییه‌کان بۆ هه‌وت که‌رت، سن سه‌روکایه‌تییه‌که و هه‌ریمی کوردستان له 2003 بۆ 2023

کوٹایی

پروژه یاسای بودجهی 2024ی عێراق پهسەندکرا، بهلام بهبەری کورتهینانی زیاتر و والاکردنی دەسهلاتی ئەنجومەنی وهزیران بۆ خەرچکردنی 2 تریلیۆن دیناری دیکه بۆ پارێزگاکانی عێراق بهبە پارێزگاکانی ههریمی کوردستان. بهمشێوهیهش بێت ئەوا کوۆ گشتی خهرجیهکان له عێراق له پروژه یاساکهدا دهگاته سهروو 213 تریلیۆن دینار، نهوگو له راپۆرتی کوٹایی خهرجیهکانی وهزارهتی دارایی عێراق.

گرافیک 3: دابهشووونی بېری خهرجیهکان بۆ سهوت کهرت، سێ سهروکایهتییهکه و ههریمی کوردستان له یاسای بودجهی 2024دا.

سەرچاوه: پهڕلهمانی عێراق، 2024-06-03 و وهزارهتی دارایی عێراق.

لهماوهی دوو دهیهی رابردوودا لهسهههتای سآلانی خهرجیهکان جگه له زیادبوونی سآل به سآلی خهرجیهکان بهتایبهتیش بۆ کهرتی ئەمەنی و سهربازی، خآلیکی جیگهی سهرنج خهرجیهکانی سێ سهروکایهتی له عێراق له 2006دا خهرجیهکانی سهروکایهتی کۆمار 70 ملیار، ئەنجومەنی نوینهران 69 ملیار و ئەنجومەنی وهزیران 66 ملیار بووه، بهلام له 2023دا خهرجیهکانی ئەنجومەنی وهزیران دهگاته 10.2 تریلیۆن، خهرجیهکانی ئەنجومەنی نوینهران دهگاته 582 ملیار و خهرجیهکانی سهروکایهتی کۆمار کهمدهبێتهوه بۆ 71 ملیار، بۆ

ئەمسالیش وادانراوه خەرجییهکانی پەرلەمان 485 ملیار، سەرۆکایەتی کۆمار 84 ملیار و ئەنجومەنی وەزیران 10.5 تریلیۆن بێت.

لە کۆتاییدا، خەرجییهکانی عێراق وەک ئەوەی لە بودجەدا دادەنرێت لە وەزارەتی داراییەوه پەسەند ناکرێت، چونکە جگەلەوێ نیوێ سأل دەپروات ئینجا بودجەکه پەسەند دەکرێت، بەلکو خەرجییهکان لەسەر داھاتی بەدەستھاتوووه لە نەوتەوہیہ.

سەرچاوەکان

وزارة المالية، جمهورية العراق، " *Mof.gov.iq*, mof.gov.iq/pages/MOFPublicReports.aspx. Accessed 1 June 2024

وزارة المالية، جمهورية العراق التقارير المالية العامة. " *Mof.gov.iq*، وزارة المالية. mof.gov.iq/pages/ar/FinalAccounting.aspx. Accessed 03 May 2024